

VÝSKUM BRIGÁD SOCIALISTICKEJ PRÁCE NA SLOVENSKU

Už niekoľko rokov prebieha na stránkach marxistických filozofických časopisov diskusia o predmete historického materializmu. Hoci ju ešte nemožno považovať za uzavretú, predsa už dnes možno kladne hodnotiť skutočnosť, že zdôraznila potrebu viac sa zaoberať výskumom súčasnej spoločenskej problematiky, skúmať, ako sa v konkrétnej historickej situácii uplatňujú zákony a poučky historického materializmu, ako sa prejavujú v konkrétnejších zákonitostiach vývoja súčasnej spoločnosti.

V diskusii sa poukázalo, že jestvuje celý rad spoločenských javov, preskúmanie a správne teoretické vysvetlenie ktorých je rovnako v záujme socialistickej spoločenskej praxe ako aj marxisticko-leninskej teórie o spoločnosti. Ide jednak o javy, ktoré sa vyvinuli už v predchádzajúcich historických etapách, prešli do našej súčasnej spoločnosti z predošlých sociálno-ekonomických formácií a v nových podmienkach sa menia, nadobúdajú novú kvalitu, jednak o úplne nové javy, ktoré sa zrodili z našich dnešných spoločenských podmienok, resp. samy sú ich súčasťami.

Mnohé z týchto javov sa dosiaľ systematicky neskúmali, alebo ak áno, obvykle len z určitej jednej stránky, zo stanoviska niektorej konkrétnej spoločenskovednej disciplíny, ako napr. ekonómie, historiografie, národopisu, právnej vedy, jazykovedy a pod. Zdôrazňuje sa preto nevyhnutnosť objasňovať celkový spoločenský charakter a význam týchto javov, odhaľovať ich všeobecné zákonitosti a tendencie vývoja v konkrétnych historických podmienkach. Žiada sa tak skúmať predovšetkým také sociálne javy, ako je triedna štruktúra spoločnosti, vývoj jednotlivých spoločenských tried, resp. ďalších skupín, proces odstraňovania podstatných rozdielov medzi mestom a dedinou, medzi duševnou a fyzickou prácou, postavenie ženy v spoločnosti, otázky rodiny, mládeže atď.

Zatiaľ nie je jednoznačne doriešená otázka, či výskum týchto konkrétnych spoločenských javov patrí priamo do historického materializmu alebo (vychádzajúc z predpokladu, že nejde o skúmanie zákonov spoločenského vývoja na ich najvyššom stupni všeobecnosti, ale o skúmanie ich prejavov v našich historických podmienkach v menej všeobecných zákonoch spoločenského vývoja, ktoré nespádajú do predmetu historického materializmu, ale skôr do predmetu vedeckého komunizmu) či sa má rozvinúť marxistický sociologický výskum na báze — no mimo rámca historického materializmu — ako pomocná disciplína vedeckého komunizmu.

Akokoľvek je otázka, kam zaradiť konkrétny sociologický výskum — z teoretického hľadiska — závažná, nemalo by jej zdĺhavé riešenie zdržiavať rozvoj výskumu súčasných spoločenských javov. Práve naopak, možno predpokladať, že rozvoj konkrétneho sociologického výskumu podstatne prispeje k riešeniu uvedenej otázky. Otáľať s výskumom dôležitých spoločenských javov dovedy, kým sa vyrieši otázka jeho príslušnosti, znamenalo by strácať čas, nezachytiť a nevysvetliť mnohotvárnú a protirečivú súčasnú spoločenskú skutočnosť, nevyužiť možnosť preskúmať a určiť zákonitosti a tendencie jej vývoja, čo všetko znamená zanedbať príležitosť aktívne prispieť k urýchľovaniu rozvoja a zvedčťovaniu riadenia socialistickej spoločnosti.

Za týchto stručne načrtnutých okolností zrodila sa vo Filozofickom ústave SAV myš-

lienka uskutočniť výskum hnutia brigád socialistickej práce. Vychádzali sme z úsudku, že tento výskum môže byť užitočný najmenej z dvoch hľadísk:

po prvé, umožní hlbšie ako dosiaľ pochopiť vznik, doterajší vývoj, charakter a ďalšie tendencie tohto v mnohých ohľadoch pozoruhodného hnutia;

po druhé, umožní spresniť si predstavy o konkrétnom sociologickom výskume (pretože málokto z účastníkov spomínanej diskusie o predmete historického materializmu má skúsenosti z nejakého systematického terénneho výskumu); naznačí, aké sú možnosti a perspektívy marxistického sociologického výskumu v našich podmienkach; povie, nakoľko je taký výskum z hľadiska spoločnosti žiadúci a užitočný.

Prečo práve výskum hnutia BSP? Už doterajšie poznatky o hnutí, získané stranickými, odborovými a inými pracovníkmi, ukazujú, že hnutie je akýmsi uzlovým javom, v ktorom sa premietajú a prelínajú mnohé základné momenty nášho spoločenského života. V hnutí sa zvlášť jasne prejavuje rad prvkov, ktoré majú predpoklady na rozvinutie v nasledujúcom období nielen vnútri hnutia, ale aj širšie, v rámci celej našej socialistickej spoločnosti. V niektorých ohľadoch sa vzťahy, ktoré sa tvoria v súťažiacich kolektívoch i medzi nimi navzájom, stávajú pravdepodobne zárodkami budúcich celospoločenských vzťahov.

Možno očakávať — a prvé skúsenosti to aj potvrdzujú — že výskum hnutia BSP poskytne cenný materiál pre spracovanie viacerých teoretických otázok výstavby socializmu a komunizmu. Nepochybne prispeje k teoretickému objasňovaniu vzťahov medzi novými objektívnymi podmienkami života pracujúcich a odrazom týchto podmienok v ich myslení, t. j. vzájomných vzťahov medzi spoločenským bytím a spoločenským vedomím. Dobré tu tiež možno sledovať, ako socialistické výrobné vzťahy ovplyvňujú vytváranie a upevňovanie pracovných kolektívov a samy sa pritom prehľbujú, ako sa v našich podmienkach postupne odstraňujú podstatné rozdiely medzi fyzickou a duševnou prácou, ako sa utvárajú vzťahy medzi spoločenskými, skupinovými a individuálnymi záujmami, ako sa rozvíja účasť pracujúcich na riadení výroby, ako sa rozvíja nová morálka, ako sa uskutočňuje proces kultúrnej revolúcie atď.

V tejto etape výskumu hnutia BSP možno už s istotou povedať, že prináša mnoho údajov o procese utvárania sa socialistickej robotníckej triedy zo starého proletariátu, ale aj z príslušníkov roľníctva a iných tried a vrstiev obyvateľstva, ktorí sa zaradili do priemyselnej výroby. Pretože výskum sa orientuje aj na hnutie brigád socialistickej práce v poľnohospodárskych závodoch, poskytuje čiastočne aj poznatky o formovaní sa triedy družstevného roľníctva.

Okrem pozitívnych výsledkov, ktoré má priniesť výskum hnutia BSP v teoretickej oblasti, poskytne nepochybne aj poznatky uplatniteľné v praxi, v bezprostrednom usmerňovaní hnutia. Už v priebehu výskumu odovzdávajú výskumní pracovníci skúsenosti vyspelejších kolektívov zaostávajúcim kolektívom, pomáhajú odhaľovať kladné i negatívne tendencie v hnutí, upozorňujú na tie črty hnutia, ktoré si zasluhujú podporu a propagáciu, i na tie črty, ktoré treba obmedzovať, príp. odstraňovať.

Úspech výskumu BSP nezávisí, pravda, len od množstva a kvality poznatkov a údajov, ktoré sa nazhromaždia v teréne, ale vo veľkej miere od toho, ako sa tieto empirické údaje spracujú, ako sa na ich základe podarí odhaliť vnútorné súvislosti skúmaných javov a ako úspešne sa ich podarí interpretovať. Ako ukázal aktív lektorov ÚV KSČ na jar 1960 v Prahe, spracúvanie výskumných údajov kladie na teoretických pracovníkov značné nároky. Prednesené teoretické závery z niekoľkých menších výskumov málokedy naznačovali, že sú výsledkom dôkladného spracovania údajov z terénu, ale prejavovala sa v nich ešte často apriórne špekulatívnosť, pri ktorej sa výskumom získané

fakty uplatňovali len ako ilustratívny materiál, nie ako východisko. Pôjde teda o to dosiahnuť, aby teoretické závery vyplývali z logiky vecí, a nie aby sa pokúšali nanútiť veciam logiku.

Hnutie brigád socialistickej práce je svojím všestranným zameraním pozoruhodné aj z hľadiska iných vedných disciplín, napr. ekonómie a psychológie. Preto aj výskum na Filozofickom ústave SAV sa pôvodne plánoval ako komplexný výskum za účasti pracovníkov ďalších odborov. Treba ľutovať, že sa táto komplexnosť — prevažne pre objektívne prekážky — nerealizovala a že výskum nezachytáva všetky tie stránky hnutia, s ktorými sa rátało. Namiesto spolupráce medzi filozofmi, ekonómami, psychológmi a azda aj ďalšími pracovníkmi musia pracovníci z úseku filozofie činnosť ostatných pracovníkov aspoň v niektorých základných otázkach suplovať.

*

Keďže dosiaľ máme u nás málo skúseností s terénnym spoločenským výskumom, musela sa príprave tohto podujatia venovať osobitná starostlivosť. Pracovníci ústavu sa oboznámili so všetkým prístupným materiálom o hnutí BSP, konzultovali so zainteresovanými stránkymi a odborovými pracovníkmi a zúčastnili sa na dvoch výskumoch — na výskume hnutia BSP v bratislavských závodoch, ktorý organizoval Mestský výbor KSS a na výskume hnutia v celoštátnom meradle, ktorý pred celoštátnym aktívom brigád socialistickej práce zorganizoval ÚV KSČ. Vďaka takto získaným poznatkom a osobným skúsenostiam bolo možno prikročiť k presnejšiemu stanoveniu cieľov výskumu, k rozpracovaniu jeho osnovy a k výberu metód a techník získavania údajov.

Od začiatku bolo jasné, že vo výskume BSP sa nemožno orientovať len na zisťovanie subjektívnych postojov príslušníkov súťažiacich kolektívov, ale že sa treba zameriavať aj na získanie celého radu údajov objektívneho charakteru, aby vzájomná konfrontácia oboch druhov údajov vytvorila čo najspoľahlivejší obraz skúmaného javu. To je napokon aj jedna zo základných metodologických direktív historického materializmu.

Určité technické okolnosti, najmä nedostatok výskumníckych kádrov, nútili, aby sa vo výskume venovala zvýšená pozornosť len niekoľkým hlavným okruhom problémov, aby sa od celého radu ďalších problémov abstrahovalo, a hnutie celkove aby sa skúmalo len v nevyhnutných všeobecných črtách. V súlade s dlhodobším pracovným zameraním hlavných účastníkov výskumu stanovili sa tieto okruhy problémov:

prínos hnutia brigád socialistickej práce k odstraňovaniu podstatných rozdielov medzi fyzickou a duševnou prácou; utváranie nových morálnych črt, predovšetkým socialistickeho vzťahu k práci v brigádach socialistickej práce; úloha hnutia BSP v kultúrnej revolúcii; prejavy vzťahu spoločenských a individuálnych záujmov v hnutí BSP.

Materiál, získaný výskumom, má poslúžiť jednak na vytvorenie zovšeobecného celkového pohľadu na hnutie BSP, jednak na spracovanie uvedených štyroch, príp. aj niekoľkých ďalších tém.

V rámci príprav pre výskum bolo treba vybrať primeranú reprezentatívnu skupinu závodov a kolektívov, aby boli v nej v dostatočnom množstve zastúpené všetky hlavné skupiny priemyselných závodov, niekoľko JRD, štátnych majetkov a lesných závodov, t. j. všetky hlavné druhy materiálnej výroby. Výskum sa nezaobrá hnutím BSP na nevýrobných pracoviskách, ako je napr. zdravotníctvo, obchod a i. Vybraná reprezentatívna skupina musí byť dosť početná, aby sa údaje získané výskumom dali zovšeobecňovať. V jednotlivých závodoch sa pri výskume postupuje tak, že sa preskúmajú všeobecné sociálnoekonomické i ideovo-politické a kultúrne podmienky rozvoja hnutia

v závode, získajú sa všeobecné údaje o rozvoji hnutia v závode vcelku a podrobnejšie sa preskúmajú vždy 3 pracovné kolektívy — 2 kolektívy súťažiace a 1 kolektív nesúťažiaci. Kolektívy sa podľa možnosti vyberajú z príbuzných pracovísk. Robí sa tak preto, aby sa dala porovnávať úroveň súťažiacich a nesúťažiacich kolektívov. Celkove sa na Slovensku skúma v 60 priemyselných a poľnohospodárskych závodoch 120 súťažiacich a 60 nesúťažiacich kolektívov. Údaje sa v teréne zbierajú za pol roka, od marca do septembra 1961. Toto pomerne veľké časové rozmedzie bolo treba zvoliť opäť s ohľadom na nízky počet výskumných pracovníkov. Ideálne, pravda, by bolo uskutočniť výskum hnutia vo všetkých závodoch, v tom istom čase, za tých istých časových podmienok. Za daných okolností pri spracúvaní výsledkov z jednotlivých závodov a pri ich porovnávaní bude treba rátať s určitou časovou korekciou.

Z metód spoločenského výskumu uplatňuje sa vo výskume hnutia BSP najmä metóda riadených rozhovorov. Spočíva v tom, že vo všetkých závodoch sa s hospodárskymi pracovníkmi, funkcionármi spoločenských organizácií, vedúcimi i radovými členmi jednotlivých kolektívov rozvíja rozhovor o skúmaných problémoch na základe vopred pripraveného jednotného plánu. Mnohé údaje, najmä také, ktoré vyjadrujú subjektívny postoj určitého pracovníka, získavajú sa kvôli konfrontácii od viacerých osôb.

Vo výskume hnutia BSP dôležitú úlohu má metóda štúdia hospodárskych, straníckych, odborárskych a iných dokumentov, ako sú zprávy, zápisnice, štatistiky. Tieto údaje majú tú prednosť, že sú pomerne dobre overené a spravidla poskytujú verný obraz o vzťahoch na pracovisku a čiastočne aj mimo neho. Významnou metódou výskumu je spoločný rozhovor so všetkými členmi skúmaných kolektívov. Nevýhodou je to, že táto metóda sa dá uplatniť len v menšej miere, pretože obyčajne ťažko možno sústrediť všetkých príslušníkov kolektívu a zadržať ich na dlhší rozhovor.

Ukazuje sa, že výskum hnutia BSP je veľmi vhodnou príležitosťou na preverenie uplatniteľnosti viacerých metód sociologického terénneho výskumu, že prispeje k rozpracovaniu nových metód, špecifických pre marxistickú sociológiu a pre naše sociálno-ekonomické podmienky.

O výskume hnutia brigád socialistickej práce na Slovensku možno celkove povedať, že je u nás prvým pokusom o systematický výskum spoločenských javov, z čoho pochopiteľne vyplývajú jeho prednosti i nedostatky. Už počas výskumu sa ukazuje, že v niektorých ohľadoch bude treba v budúcnosti voliť vhodnejší postup. Konkrétnejšie a úplnejšie hodnotenie teoretických a metodologických výsledkov výskumu budeme však môcť vykonať až po jeho skončení. Jednako však už teraz môžeme konštatovať, že výskum poskytne nielen určitý pohľad na vývoj hnutia BSP na Slovensku a materiál pre spracovanie niektorých teoretických problémov, ale že veľmi pravdepodobne bude znamenať prínos pre ďalšie rozvíjanie vedeckého skúmania spoločenských javov. Potrebu systematického, konkrétneho skúmania spoločenských javov pre úspešné riadenie spoločnosti netreba ani zdôrazňovať, je samozrejmé.

V. Wagner